

Sygn. akt II KK 514/21

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 21 kwietnia 2022 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Wiesław Kozielowicz (przewodniczący)

SSN Antoni Bojańczyk (sprawozdawca)

SSN Marek Motuk

w sprawie **Z. T.**,

skazanego z art. 230 § 1 k.k. i in.

po rozpoznaniu w dniu 21 kwietnia 2022 r. w Izbie Karnej,

na posiedzeniu bez udziału stron (art. 535 § 5 k.p.k.),

kasacji wniesionej przez Prokuratora Generalnego

na korzyść skazanego od wyroku Sądu Okręgowego w W.

z dnia 21 kwietnia 2016 r., sygn. IX Ka (...),

zmieniającego wyrok Sądu Rejonowego w W.

z dnia 24 kwietnia 2015 r., sygn. IV K (...),

1. uchyla pkt. 2 wyroku sądu odwoławczego w zaskarżonej części, tj. w zakresie, w którym utrzymano w mocy rozstrzygnięcie sądu pierwszej instancji co do kary grzywny orzeczonej wobec Z. T. oraz pkt 9 części dyspozytywnej wyroku Sądu Rejonowego w W. i postępowanie w tym zakresie umarza na podstawie art. 17 § 1 pkt 5 k.p.k.;

2. obciąża Skarb Państwa kosztami sądowymi postępowania kasacyjnego.

UZASADNIENIE

Prokurator Generalny na podstawie art. 521 § 1 k.p.k. zaskarżył wyrok Sądu Okręgowego w W. z dnia 21 kwietnia 2016 r., sygn. IX Ka (...) w zakresie orzeczenia w pkt 2 o utrzymaniu w mocy rozstrzygnięcia Sądu Rejonowego w W. z dnia 24 kwietnia 2015 r., sygn. IV K (...), zawartego w pkt 9 części dyspozytywnej wyroku, na korzyść oskarżonego Z. T., na zasadzie art. 523 § 1 k.p.k., art. 526 § 1 k.p.k. i art. 537 § 1 i 2 k.p.k. zarzucając mu rażące i mające istotny wpływ na treść wyroku naruszenie przepisu prawa materialnego, a mianowicie art. 71 § 1 k.k. w brzmieniu obowiązującym w dacie popełnienia czynów, tj. do dnia 7 czerwca 2010 roku, polegające na utrzymaniu w mocy rozstrzygnięcia zawartego w pkt 9 części dyspozytywnej orzeczenia sądu a quo o wymierzeniu oskarżonemu, na podstawie wskazanego przepisu, kary grzywny w sytuacji jednoczesnego: uchylenia rozstrzygnięć tego Sądu, zamieszczonych w pkt 7, 8 i 10 wskazanej części dyspozytywnej, dotyczących zawieszenia wykonania kary pozbawienia wolności, orzeczenia kary łącznej oraz zaliczenia na poczet kary grzywny okresu rzeczywistego pozbawienia wolności w sprawie, podwyższenia wymiaru kar jednostkowych za czyny przypisane Z. T. przez Sąd *meriti* i wymierzeniu kary łącznej 3 lat pozbawienia wolności, na poczet której Sąd odwoławczy zaliczył okres rzeczywistego pozbawienia wolności w sprawie, a zatem w sytuacji, kiedy w związku z treścią wyżej opisanych rozstrzygnięć wymierzenie kary grzywny na podstawie art. 71 § 1 k.k. nie było możliwe, gdyż nie dopuszczał on jej orzeczenia w przypadku wymierzenia kary pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia jej wykonania. W konkluzji nadzwyczajnego środka zaskarżenia jego autor wniósł o uchylenie zaskarżonego niniejszą kasacją pkt 2 wyroku w części utrzymującej w mocy rozstrzygnięcie w zakresie kary grzywny orzeczonej wobec Z. T. oraz o uchylenie pkt 9 części dyspozytywnej wyroku Sądu Rejonowego w W. Odpis kasacji Prokuratora Generalnego został doręczony skazanemu Z. T., jednak przesyłka została zwrócona do Sądu Najwyższego jako nedoręczona z adnotacją o śmierci adresata.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje.

Kasacja wniesiona przez Prokuratora Generalnego okazała się oczywiście zasadna, co uzasadniało jej rozpoznanie i wydanie orzeczenia harmonizującego z zawartym w niej wnioskiem na posiedzeniu w trybie przepisu art. 535 § 5 k.p.k.

W pierwszej kolejności należało się jednak odnieść do tego, czy rozpoznanie nadzwyczajnego środka zaskarżenia było w niniejszym układzie procesowym obligatoryjne, czy też — być może — dopuszczalną i wystarczającą reakcją procesową na kasację wniesioną przez Prokuratora Generalnego mogło być umorzenie postępowania kasacyjnego z uwagi na wystąpienie okoliczności wyłączającej ściganie. Rzecz w tym, że już w dacie wniesienia nadzwyczajnego środka zaskarżenia (prezentata Sądu Najwyższego z 15 października 2021 r.) doszło do zmaterializowania się okoliczności wyłączającej ściganie, tj. negatywnej przesłanki procesowej w postaci śmierci skazanego Z. T. w dniu 12 lutego 2020 r. (odpis skrócony aktu zgonu z dnia 16 listopada 2021 r. wystawiony przez Zastępcę Kierownika Urzędu Stanu Cywilnego w P., k. 26 akt).

Zgodnie z treścią przepisu art. 529 k.p.k. wniesieniu i rozpoznaniu kasacji na korzyść oskarżonego nie stoi na przeszkodzie wykonanie kary, zatarcie skazania, akt łaski ani też okoliczność wyłączająca ściganie lub uzasadniająca zawieszenie postępowania. Śmierć skazanego niewątpliwie zatem nie stała na przeszkodzie wniesieniu przez Prokuratora Generalnego kasacji na korzyść skazanego Z. T., decyzja o wniesieniu nadzwyczajnego środka zaskarżenia zależała zatem wyłącznie od autonomicznej woli podmiotu uprawnionego do wniesienia kasacji. Jeśli jednak chodzi o dalszy bieg postępowania kasacyjnego i ewentualne rozpoznanie nadzwyczajnego środka zaskarżenia przez sąd kasacyjny, to redakcja przepisu art. 529 k.p.k. daje asumpt do przyjęcia, że ustawodawca położył akcent na fakultatywność przewidzianego wyjątku od zasady bezwzględnego zatamowania biegu postępowania (albo prawnej blokady wszczęcia postępowania karnego, jeśli nie zostało ono jeszcze zainicjowane) w razie ujawnienia się jednej z ujemnych przesłanek procesowych stypizowanych w przepisie art. 17 § 1 k.p.k. W płaszczyźnie literalnej uprawnione jest bowiem odczytanie przepisu art. 529 k.p.k. w ten sposób, że ujawnienie istnienia negatywnej przesłanki procesowej po wniesieniu kasacji na korzyść skazanego nie obliuguje do rozpoznania nadzwyczajnego środka zaskarżenia, lecz stwarza dla sądu kasacyjnego

procesową alternatywę: możliwe jest bądź to rozpoznanie wniesionej kasacji, bądź też umorzenie toczącego się już postępowania kasacyjnego w związku ze zmaterializowaniem się jednej z ujemnych przesłanek procesowych.

Ustawa nie wprowadza zatem w tym zakresie obligatoryjności: postąpienie w sposób wskazany w treści przepisu art. 529 k.p.k. mimo ujawnienia się okoliczności wyłączającej ściganie, tj. rozpoznanie kasacji ma charakter fakultatywny: *verba legis* wniesieniu i rozpoznaniu kasacji na korzyść oskarżonego nie stoi na przeszkodzie wykonanie kary, zatarcie skazania, akt łaski ani też okoliczność wyłączająca ściganie lub uzasadniająca zawieszenie postępowania. Ujawnienie się tedy przesłanki wyłączającej ściganie nie obliguje Sądu Najwyższego do rozpoznania kasacji wniesionej na korzyść skazanego (oczywiście rozstrzygnięcie kasacyjne jest tutaj ściśle skorelowane z kierunkiem wniesionego nadzwyczajnego środka zaskarżenia, tj. z kasacją wniesioną na korzyść oskarżonego), stanowi tylko uprawnienie sądu kasacyjnego, z którego może — lecz nie musi — uczynić użytek i merytorycznie rozpoznać kasację mimo istnienia ujemnej przesłanki procesowej tamującej postępowanie. Pogląd ten wspiera nie tylko wykładnia literalna przepisu art. 529 k.p.k., ale także zwrócenie uwagi na charakter normatywny tego przepisu, który stanowi normę wprowadzającą wyjątek wobec zasady przewidzianej w art. 17 § 1 k.p.k. („Nie wszczyna się postępowania, a wszczęte umarza...”), mającej zastosowanie do każdego typu i każdego etapu postępowania. Art. 529 k.p.k. — jako przepis wyjątkowy — nie może zatem być wykładany w sposób ekstensywny. Godzi się także wskazać, że wówczas, gdy dalsze prowadzenie postępowania i orzekanie merytoryczne mimo ujawnienia się okoliczności wyłączającej ściganie jest jednak obligatoryjne, to ustawa tę kwestię reguluje w sposób wyraźny (art. 414 § 1 zd. drugie k.p.k.)

Jeśli przyjąć powyżej zaprezentowany kierunek interpretacji art. 529 k.p.k. i uznać, że przepis ten tylko stwarza możliwość rozpoznania kasacji wniesionej na korzyść skazanego w razie ujawnienia się okoliczności wyłączającej ściganie, to powstaje wówczas pytanie, jakimi kryteriami winno się operować przy ustalaniu sposobu załatwienia kasacji (jej rozpoznanie bądź umorzenie wszczętego już z chwilą wniesienia kasacji podmiotu szczególnego wskazanego w art. 521 § 1 k.p.k. postępowania kasacyjnego — art. 525 § 2 k.p.k.) w sytuacji, w której została ona

wniesiona na korzyść skazanego, a już w dacie jej wniesienia doszło do zmaterializowania się ujemnej przesłanki procesowej nakazującej umorzyć wszczęte postępowanie. Otóż wydaje się — co zresztą w pełni harmonizuje z *ratio legis* unormowania przewidzianego w przepisie art. 529 k.p.k. — że wówczas, gdy analiza charakteru podniesionych w nadzwyczajnym środku zaskarżenia zarzutów uprawnia do wyrażenia oceny, że jego merytoryczne rozpoznanie stwarzałoby realne widoki uniewinnienia skazanego (art. 537 § 2 *in fine* k.p.k.), a zatem mogłoby prowadzić do tzw. rehabilitacji skazanego, to konieczne będzie dalsze prowadzenie postępowania kasacyjnego i skierowanie kasacji do merytorycznego rozpoznania. Rozpoznanie kasacji podyktowane jest doniosłością takiego postąpienia w wymiarze symbolicznym — i to nawet mimo zmaterializowania się okoliczności wyłączającej ściganie nakazującej umorzyć toczące się postępowanie kasacyjne. Podobnie należy ocenić sytuację, gdy zarzuty kasacyjne stwarzają „jedynie” perspektywę uchylenia zaskarżonego orzeczenia skazującego oskarżonego i umorzenia postępowania co do odpowiedzialności karnej (takie rozstrzygnięcie, niewątpliwie korzystne dla skazanego, może być ocenione jako stanowiące *sui generis* surogat rozstrzygnięcia o charakterze rehabilitacyjnym). Inaczej jednak przedstawiać się będzie sprawa, jeśli analiza wyartykułowanych w nadzwyczajnym środku zaskarżenia zarzutów już *prima vista* prowadzi do wniosku, że ani wzruszenie zaskarżonego kasacją orzeczenia i wydanie rozstrzygnięcia uniewinniającego, ani też wzruszenie orzeczenia skazującego i umorzenie w tym zakresie postępowania nie wchodzi w rachubę, zaś ewentualne uwzględnienie zarzutów kasacyjnych najwyżej mogłoby prowadzić do drobnej korekty części orzeczenia, które i tak — z uwagi na istnienie innych uwarunkowań normatywnych oraz z uwagi na charakter pozostałych rozstrzygnięć zawartych w niekontestowanej części czy częściach orzeczenia czy orzeczeń — nie ma w praktyce najmniejszego znaczenia, bowiem mogące zapaść po merytorycznym rozpoznaniu zarzutów kasacji orzeczenie w niczym nie zmieniałoby sytuacji prawnej zmarłego skazanego. Wypada więc obecnie rozważyć, czy z taką właśnie sytuacją mamy do czynienia w niniejszej sprawie.

Podniesiony przez Prokuratora Generalnego zarzut dotyczy rozstrzygnięcia w przedmiocie kary grzywny (pkt. 9 wyroku Sądu Rejonowego w W. z dnia 24 kwietnia 2015 r., sygn. IV K (...), utrzymany w mocy przez pkt. 2 wyroku Sądu Okręgowego w W. z dnia 21 kwietnia 2016 r., sygn. IX Ka (...)), które — na co trafnie wskazuje się w nadzwyczajnym środku zaskarżenia — nie mogło zostać wydane w sytuacji orzeczenia wobec skazanego kary pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia jej wykonania (por. rozstrzygnięcie w pkt. 1 *tiret* drugie i czwarte wyroku Sądu Okręgowego w W. z dnia 21 kwietnia 2016 r.) jest oczywiście zasadny. Sąd *ad quem* uchylając w tym zakresie rozstrzygnięcie zawarte w pkt. 8 wyroku Sądu Rejonowego w W. z dnia 24 kwietnia 2015 r. i uznając, że oskarżony Z. T. nie zasługuje na dobrodziejstwo warunkowego zawieszenia wykonania kary pozbawienia wolności (najwyraźniej omyłkowo) nie zwrócił uwagi na to, że mimo określonej modyfikacji orzeczenia sądu *meriti* w mocy pozostaje nadal pkt. 9 wyroku sądu pierwszej instancji, którym skazanemu na podstawie art. 71 § 1 k.k. wymierzono karę grzywny w wysokości 120 (stu dwudziestu) stawek dziennych, ustalając wartość jednej stawki dziennej na kwotę 50 (pięćdziesiąt) złotych (co łącznie daje kwotę sześciu tysięcy złotych). Tym samym na etapie postępowania przed instancją *ad quem* doszło do naruszenia przepisu (art. 71 § 1 k.k.) prawa materialnego wskazanego w *petitum* kasacji podmiotu szczególnego. Niewątpliwie miało ono rażący charakter w rozumieniu art. 523 § 1 zd. pierwsze k.p.k. i mogło mieć istotny wpływ na treść zaskarżonego orzeczenia. Jednak wydaje się, że merytoryczne rozpoznanie kasacji Prokuratora Generalnego oraz uchylenie zaskarżonych orzeczeń we wskazanej przez autora nadzwyczajnego środka zaskarżenia części (tj. co do orzeczonej wobec Z. T. kary grzywny) i następnie konieczność umorzenia przez sąd kasacyjny postępowania w tym zakresie w niniejszym układzie faktycznym (tj. po śmierci skazanego) i procesowym *de facto* w niczym nie zmieniłoby sytuacji prawnej — nieżyjącego już — skazanego. Niewątpliwie zmiana taka nie miałaby istotnego waloru w wymiarze symbolicznym (sam fakt uznania przez sądy winy oskarżonego Z. T. oraz skazania go na karę łączną 3 lat bezwzględnego pozbawienia wolności nie jest atakowany przez kasację i rozstrzygnięcia te pozostałby w obrocie prawnym z uwagi na zakres zaskarżenia kasacyjnego). Kara grzywny orzeczona wobec skazanego Z. T. nie

będzie egzekwowana właśnie z uwagi na zaistnienie okoliczności wyłączającej ściganie (sąd właściwy w postępowaniu wykonawczym umarza postępowanie wykonawcze w razie przedawnienia wykonania kary, śmierci skazanego lub innej przyczyny wyłączającej to postępowanie — art. 15 § 1 k.k.w.), zaś ze względu na osobisty charakter zobowiązania, którego źródłem jest środek o charakterze penalnym (kara orzeczona w postępowaniu karnym, a zatem środek represyjny zorientowany na spowodowanie osobistej dolegliwości wobec sprawcy przestępstwa, por. art. 28 § 1 zd. pierwsze k.k.w., „Grzywna jest zobowiązaniem swoistym, przypadającym Skarbowi Państwa jako kara za popełnione przestępstwo, do istoty zaś kary należy to, że powinna ona osiągnąć tylko osobę skazaną, a nie inne osoby, choćby nawet najbliższe skazanemu”, wyrok Sądu Najwyższego z 17 listopada 1967 r., sygn. I CR 296/66, OSNC z. 7/1968, poz. 125) jej ściągnięcie z ewentualnego majątku spadkowego zmarłego skazanego jest prawnie niedopuszczalne (art. 922 § 2 k.c.). Diametralnie odmiennie należałoby ocenić potrzebę rozpoznania kasacji wniesionej przez Prokuratora Generalnego w sytuacji, gdyby nie zmaterializowała się ujemna przesłanka procesowa określona w przepisie art. 17 § 1 pkt. 5 k.p.k. Wówczas wadliwie orzeczona wyrokiem Sądu Rejonowego w W. z dnia 24 kwietnia 2015 r. (utrzymanym w mocy przez wyrok Sądu Okręgowego w W. z dnia 21 kwietnia 2016 r.) kara grzywny byłaby bądź to karą wykonaną bezzasadnie, bądź też — jeśliby była wobec skazanego wykonywana w dalszym ciągu — także postępowanie wykonawcze w tym zakresie nie miałoby podstawy w wyroku skazującym. Rozpoznanie kasacji byłoby w takiej sytuacji bez wątpienia celowe — właśnie z uwagi na wykonanie albo wykonywanie wobec skazanego wadliwie orzeczonej kary grzywny.

Sąd Najwyższy doszedł jednak do wniosku, że mimo wyartykułowanych powyżej wątpliwości odnoszących się do celowości merytorycznego rozpoznania kasacji wniesionej przez Prokuratora Generalnego (wynikających z tego, że śmierć skazanego skutkuje *ex lege* koniecznością umorzenia postępowania wykonawczego co do orzeczonej wobec Z.T. kary grzywny) nie wolno pominąć argumentu przemawiającego zdecydowanie za potrzebą rozpoznania kasacji i wydania w sprawie rozstrzygnięcia merytorycznego co do nadzwyczajnego środka zaskarżenia. Nie kwestionując bowiem faktu, że mimo tego, iż zaskarżony został

jedynie ten fragment utrzymanego w mocy przez Sąd Okręgowy w W. wyroku sądu *meriti*, którym orzeczono wobec skazanego karę grzywny (a zatem kasacja nie może doprowadzić do jego rehabilitacji), zaś wobec śmierci skazanego wykonanie orzeczonej kary grzywny nie jest już obecnie prawnie dopuszczalne, to na gruncie realiów niniejszej sprawy rozpoznanie kasacji (mimo zaktualizowania się negatywnej przesłanki procesowej w postaci śmierci skazanego Z. T.) jawi się jednak jako nieodzowne z innych powodów. Za takim postąpieniem przemawia bowiem wzgląd na ochronę interesów majątkowych potencjalnych spadkobierców skazanego. Rzecz w tym, że o ile korekta wadliwego rozstrzygnięcia co do kary grzywny z oczywistych powodów nie może mieć znaczenia dla skazanego (a to z uwagi na wspomnianą powyżej zasadę ściśle personalnego charakteru odpowiedzialności karnej), to już ewentualne stwierdzenie wadliwości orzeczeń zaskarżonych przez Prokuratora Generalnego, ich wzruszenie i definitywne wyeliminowanie z obrotu prawnego nie jest wcale prawnie obojętne z punktu widzenia możliwości dochodzenia słuszných roszczeń przez prawnych następców skazanego Z. T.. Orzeczenie kary grzywny wobec skazanego nie miało bowiem *in casu* podstawy prawnej. Tymczasem grzywna była przez skazanego uiszczana, wpłacił on na poczet orzeczonej wobec niego kary kwotę 3929,55 złotych do dnia 21 lutego 2019 r. (wykaz należności sądowych OrCom+ dla dłużnika Z. T., karta nr 04/2016/00549 dla sygn. IV K [...], k. 2388 *akt, t. XVI*). Niewątpliwie zatem sukcesorom prawnym Z. T. służy obecnie roszczenie wobec Skarbu Państwa o zwrot kwoty wpłaconej przez niego tytułem nienależnej kary grzywny. Z faktu bowiem, że kara przewidziana przez akt normatywny zaliczany do obszaru prawa represyjnego ma charakter zobowiązania osobistego wcale jeszcze nie wynika, że zachodzi także odwrotna, symetryczna relacja, tj. że wierzytelność Skarbu Państwa wobec skazanego (wynikająca i mająca swoje źródło w ustaleniu w postępowaniu zainicjowanym wniesieniem kasacji wadliwości orzeczenia stanowiącego podstawę do egzekwowania kwoty grzywny) ma także niejako „osobisty” charakter i może być dochodzona wyłącznie osobiście przez samego skazanego. Względ na słuszość i zasady współżycia społecznego przemawia bowiem zdecydowanie za potraktowaniem należności wiążących się z koniecznością zwrotu kwoty nienależycie uiszczonej kary grzywny jako niemających charakteru osobistego i wchodzących w skład aktywów spadku.

Przyjęcie odmiennego stanowiska oznaczałoby w istocie afirmację dla możliwości niesłusznego wzbogacenia się Skarbu Państwa z tytułu pobrania kwoty nienależnej grzywny w sytuacji, gdy w dacie orzekania w tej sprawie skazany nie żyje, zaś postępowanie karne zainicjowanie wniesieniem nadzwyczajnego środka zaskarżenia doprowadziło do wzruszenia wadliwych orzeczeń stanowiących podstawę orzeczenia kary grzywny. Podkreślić należy wyraźną asymetrię konsekwencji prawnych śmierci skazanego z punktu widzenia ewentualnego egzekwowania roszczeń związanych z karą grzywny. Gdyby w niniejszej sprawie poprzestać wyłącznie na umorzeniu postępowania kasacyjnego (co, jak powiedziano wyżej, jest prawnie dopuszczalne), wówczas ostatecznie zamknęłoby to drogę do dochodzenia przez następców prawnych skazanego roszczeń wynikających z uiszczenia nienależnej grzywny przez spadkodawcę. Wadliwe orzeczenie zawierające rozstrzygnięcie w przedmiocie kary nadal funkcjonowałoby w obrocie prawnym, co w efekcie blokowałoby możliwość wstąpienia na drogę cywilnoprawną przez podmioty legitymowane do dochodzenia roszczeń. Konieczne stało się zatem merytoryczne rozpoznanie kasacji i jej uwzględnienie — co można było uczynić na posiedzeniu w trybie art. 535 § 5 k.p.k. z uwagi na oczywistą zasadność podniesionego w *petitum* nadzwyczajnego środka zaskarżenia zarzutu rażącego naruszenia prawa materialnego.

Mając powyższe na uwadze orzeczono jak na wstępie.